

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Raad voor het openbaar bestuur
Vertrouwen op democratie

Rob | 2010 | 76 pp. | gratis te bestellen | ISBN 9789059910553

De legitimiteitscrisis van het openbaar bestuur

door *Leo Klinkers*

Directeur van Klinkers & Hovens Public Policy Consultants. Zie <http://www.klinkers.info/> voor een uitgebreidere bespreking.

Al enkele decennia spreekt men van een kloof tussen overheid en samenleving. Ook al duiken er af en toe studies op die zeggen dat het allemaal zo'n vaart niet loopt en dat het in vorige eeuwen niet anders was, toch blijven publicaties over die kloof verschijnen en wordt hun toon steeds schriller.

Doorgaans beschrijft men die kloof in termen van 'afstand'. De overheid zou op zo'n grote afstand van de samenleving staan dat ze niet begrijpt hoe die verandert, waardoor ze dus ook niet in staat is om zich aan te passen aan veranderde maatschappelijke inzichten en wensen. Ze blijft daarom meer van hetzelfde produceren, zonder draagvlak daarvoor in de samenleving. Dat de overheid ver van de samenleving af zou staan heeft weer reacties opgeroepen in de trant van: 'Onzin, die overheid zit boven op de samenleving en weet meer dan ooit wat daar

speelt, dus daar kan de problematiek niet zitten.' De Raad voor het openbaar bestuur (Rob) omarmt die zienswijze en spreekt in het rapport *Vertrouwen op democratie* (de commissie Wallage) over 'een andere kloof'. Waardoor wordt die gekenmerkt?

De samenleving is horizontaler geworden. Mensen gaan in netwerken met elkaar om zonder te letten op gezagsverhoudingen. De overheid heeft echter zijn verticale, hiërarchische structuur behouden. Die verticaliteit is geboden: er moet immers een instantie blijven die beslissingen neemt. De verbinding tussen het verticale en het horizontale niveau ontbreekt echter, en dáár zit volgens de Rob de echte kloof. Politieke en maatschappelijke werkelijkheid sluiten niet langer op elkaar aan. Enerzijds is er de 'gehorizontaliseerde' publieke ruimte waarin mensen, maatschappelijke organisaties en bedrijven, maar ook politiek en bestuur, in netwerken op voet van gelijkwaardigheid met elkaar omgaan; anderzijds zijn er de verticaal georganiseerde instituties van politiek en bestuur, die, hoewel onderdeel van de netwerksamenleving, in hun werkwijze nog uitgaan van een verticale fictie en

daarom geen effectieve verbinding hebben gevonden met de nieuwe werkelijkheid.

In diverse publicaties wordt getwist over de vraag of die ‘andere kloof’ het karakter heeft van een vertrouwenscrisis. Ondanks wat pieken en dalen blijkt door de jaren heen het vertrouwen in de overheid tamelijk constant te zijn. Om de huidige problemen in kaart te brengen spreekt de Rob daarom liever van een legitimiteitscrisis. De wijze waarop wij onze democratie vormgeven kan nog steeds de goedkeuring wegdragen van het leeuwendeel van de Nederlandse bevolking, maar de manier waarop partijen en politici daar vervolgens invulling aan geven, krijgt wel een zeer kritische ontvangst, aldus de Raad.

* * *

De Rob schrijft het ontstaan van deze legitimiteitscrisis toe aan vijf ontwikkelingen. Hoewel al vaak besproken, worden ze hier in een verhelderend verband geplaatst.

1. *Individualisering en egalisering.* De Nederlandse burger kroop in de jaren zestig uit de verzuilde nesten en mat zich een eigen – op de persoonlijke behoeften en wensen georiënteerde – leefwereld aan. Dit had egalisering van maatschappelijke verhoudingen tot gevolg: status, klasse, positie en opleidingsniveau bepalen niet meer op voorhand de mate van invloed. De politiek wist daar geen raad mee.
2. *Ontideologisering en technocratisering.* De subjectivering van het behoeft patroon van de burgers tastte de collectiviteit van de ideeënvorming aan. Ideologieën als samenhangende doctrines over de gewenste inrichting van de samenleving bleken niet langer toereikend. Alles kon en werd ter discussie gesteld. Bindende waardepatronen vielen weg. Het antwoord van de politiek op deze maatschappelijke ontwikkeling was technocratisch, maar onvoldoende. Ze ging zich in toene-

mende mate verschuilen achter rapporten van commissies, adviseurs, interim-managers en consultancybureaus.

3. *Economisering en vermarkting.* Doelgerichtheid ging de plaats innemen van de levensbeschouwelijke fundamenten voor beleid en besluitvorming. De politieke filosofieën maakten plaats voor de inzichten vanuit de economie, de financiën en de organisatietheorie. De aandacht die uitging naar op gestage economische groei gebaseerde welvaart, sloot naadloos aan bij het patroon van geïndividualiseerde behoeften en wensen. De politiek reageerde met vermarkting van publieke taken en raakte daardoor haar directe greep op veel zaken van algemeen belang kwijt. Om dit belang te blijven behartigen moest een woud van toezichthouders en protocollen worden gecreëerd. Regels werden een doel op zich en zo droeg de overheid bij aan georganiseerd wantrouwen.
4. *Informatisering en een veranderde rol van de media.* De toegenomen technische mogelijkheden om informatie snel te verspreiden en voor iedereen toegankelijk te maken zorgt ervoor dat politici, bestuurders en ambtenaren daar niet langer het monopolie op hebben. Kennis is nu gedeelde macht. Ook de rol van de media is ingrijpend veranderd. Waren deze tot de jaren zeventig vooral spreekbuis van een of andere zuil, door de ontideologisering verloren de journalisten hun belangrijkste referentiekaders. De als bevrijding ervaren uittocht uit de knellende omhelzing van zuil en ideologie is omgeslagen in institutioneel wantrouwen van media jegens politiek en bestuur. Cynisme jegens hen die een politiek ambt vervullen overheerst. Politici proberen zich zo populair mogelijk te maken. ‘Goed overkomen in de media’ is een belangrijk, zo

- niet doorslaggevend criterium voor passieve verkiesbaarheid geworden.
5. *Mondialisering en lokalisering.* De komst van supranationale organisaties na de Tweede Wereldoorlog beperkt de autonomie en soevereiniteit van de landen in tal van zaken. Veel wetgeving komt nu uit Brussel, het parlement heeft slechts de taak voor de doorvoering van in Europees verband genomen besluiten te zorgen. De Nederlandse politiek heeft zich – geheel in tegenstelling tot haar Europees gezinde opstelling tot aan het Verdrag van Maastricht in 1992 – opgeworpen als aanvaller van de idee van een verenigd Europa door Brussel te verklaren tot de zondebok van impopulaire maatregelen.

Met de voorgaande analyse van de Rob wordt duidelijk dat de politiek niet langer past bij de wijze waarop de samenleving in elkaar zit. Zij verloor vertrouwen en legitimiteit. Verticaal bestuur dat niet in verbinding staat met de horizontale samenleving is eenzijdig gericht op het bereiken van doelen. Politieke partijen concentreren zich op verkiezingsprogramma's met concrete punten, de winnaars verankeren dat in een dichtgetimmerd regeerakkoord en zetten beleidsprocessen op om de daarin vervatte doelen te halen. Daardoor wordt het gehele functioneren van de overheid bepaald door controle en beheersing. Invloed van buiten wordt koste wat kost geweerd, omdat dit het halen van de doelen kan frustreren. De politiek wil geen gezichtsverlies.

* * *

De Rob schetst drie manieren om het verticale en horizontale niveau weer met elkaar te verbinden. De overwegingen die daaraan voorafgaan mogen niet onvermeld blijven. Centraal moet het maatschappelijk vraagstuk komen te staan dat om een oplossing vraagt én het proces om tot die oplossing te

komen. Bij de oplossing van een vraagstuk dient men in onzekerheid voorwaarts te durven gaan zonder de oplossingen al vooraf in te willen tekenen. De samenleving dient invloed op het proces te hebben. Men ver-

.....
.....
*De politiek past niet langer
bij de wijze waarop de
samenleving in elkaar zit*
.....
.....

nietigt dit met controle en beheersing van bovenaf, men verbetert het daarentegen met de wijsheid van hen die er verstand en gevoel voor hebben. Dát moet de focus worden. Een met de horizontale samenleving verbonden verticaal bestuur is geconcentreerd op de goede inrichting van het proces. Er is al vaker op gewezen, maar er kan niet genoeg worden herhaald dat hier de essentie ligt om de legitimiteit van het bestuur te herstellen. Ik kom daar straks nog op terug.

Welke wegen ziet de Rob nu om politiek en samenleving weer met elkaar te verbinden? De Raad zet in op een verschuiving van de huidige partijdemocratie naar een publieksdemocratie. Hij denkt die te kunnen creëren door:

1. *Een politiek vanuit waarden en beginselen.* Een verticaal politiek stelsel dat zich verbindt met de horizontale samenleving maakt niet de fout om zich met handen en voeten te binden aan tot in detail vastgelegde doelen. Daarvoor is de realiteit te complex. Mensen stemmen primair op personen die met hun waardegedrevenheid vertrouwen wekken. Men stemt niet op partijprogramma's met tot in detail door het CPB doorge-rekende programmapunten. Politieke partijen staan daarom voor de opdracht hun rol in de samenleving opnieuw uit te vinden.

2. *Meer invloed voor burgers op beleid en besluitvorming.* Een verbonden politiek beseft terdege dat in een publieksdemocratie de burgers door niets en niemand gehinderd hun eigen mening geven op het in een keurslijf vervatte doelencomplex waar de politiek zichzelf aan heeft opgehangen. Dit noopt tot het afzien van contraproductieve beheersing en controle van bovenaf. Er dient plaats gemaakt te worden voor betekenisvolle processen waarin burgers zelf een centrale rol spelen. In de woorden van de Rob (p. 46): ‘Regeren is meer dan reageren op die publieksdemocratie. Het vraagt interactief, democratisch leiderschap.’ Het gaat omerschikking van taken tussen overheid en burgers, gericht op het versterken van de invloed van mensen op beleid en besluitvorming.

3. *Meer invloed op de keuze van politieke leiders en bestuurders.* Politieke partijen maken uit wie lijsttrekkers en kandidaten op de verkiezingslijst zijn. Met voorkeursstemmen kan de kiezer daar nauwelijks invloed op uitoefenen. Dit stelsel is allang achterhaald. In de horizontale samenleving kijken kiezers niet primair naar opsommingen van concrete maatregelen voor henzelf, maar zoeken ze naar het grotere verhaal en de visie. Politieke leiders en bestuurders moeten daarom worden aangewezen op een manier die het verticaal georiënteerde partijstelsel weer verbindt met de horizontale leefwereld van de kiezers.

De Rob concludeert dat de overheid nog steeds denkt dat ze de samenleving van bovenaf kan aansturen. Daarom keert die samenleving zich van de politiek af: deze spreekt niet langer aan. Georganiseerde burgers gaan op zoek naar alternatieven om invloed op het besluitvormingsproces te

krijgen. Dat duwt politiek en bestuur in een isolement. De formele representatie en het daaraan ontleende mandaat functioneren niet langer voldoende om burgers te vragen zich te conformeren aan de genomen besluiten. De Rob vindt dat politieke partijen, het parlement, de media en de burgers zelf hier een opdracht hebben om mee te werken aan het herstellen van de verbinding tussen het verticale bestuur en de horizontale samenleving, door werk te maken van de drie zojuist beschreven punten.

* * *

Dat brengt me tot punten van kritiek op het rapport. Wat de Rob beschrijft is niets minder dan het faillissement van de politiek. Niet een naderend faillissement, maar van een feitelijke toestand van een al jaren in een schijnwereld opererende overheid die alleen maar beleid op beleid stapelt en elke gefundeerde klacht daarover beantwoordt met nog meer onuitvoerbaar beleid en niet-handhaafbare regelgeving. Precies deze situatie klaagt de Rob terecht aan, maar hij verzuimt om buiten het geijkte advieskader te treden en de ernst van de zaak die de Raad zo lief is te duiden met woorden waar de geadviseerde van achteroverslaat. De krachtigste duiding van deze ernst vinden we in woorden als ‘het is vijf voor twaalf en de klokken luiden’, en ‘niets doen is geen optie’ en ‘de nood is hoog’. Het zou de Rob niet hebben misstaan om op zijn minst op te roepen tot het aanstellen van een curator met de opdracht de drie verbindingspunten tussen het verticale en het horizontale niveau aan te brengen. Het in zelfgesponnen cocons opgesloten verticale bestuur kan dat niet. Een helder symptoom daarvan zagen we toen de Tweede Kamer in de afgelopen twee jaar zowel de vicepresident van de Raad van State als de Nationale Ombudsman met een ongekende felheid attaqueerde toen zij op ongezouten toon rapporteerden over

dezelfde soort fouten van de verticale kolom als nu in de studie van de Rob staan.

De Rob omschrijft slechts in algemene bewoordingen hoe en waarom het verticale bestuur niet langer een vaste verbinding heeft met de horizontale samenleving. De Raad houdt zich op de vlakte als het gaat om

.....
.....
*Het parlement is met de rug
naar de samenleving en met
het gezicht naar de regering
gaan staan*
.....
.....

de vraag hoe het nou toch zo is gekomen. Hij rept met geen woord over het feit dat dit is terug te voeren op het ontbreken van voldoende kwaliteit van mensen van vlees en bloed die zich binnen politieke partijen, binnen vertegenwoordigende organen, binnen het dagelijks bestuur en binnen direct daaraan gerelateerde instituties hebben genesteld. De Raad ziet ten onrechte over het hoofd wat professor Frank Ankersmit en ondergetekende hierover in deelrapporten van de Nationale Conventie hebben gemeld. Het parlement is met de rug naar de samenleving en met het gezicht naar de regering gaan staan.

* * *

In navolging van vele andere schrijvers gaat ook de Rob zich te buiten aan een overmatig gebruik van het begrip 'democratisering'. Ik stoor mij aan de vulgarisering van dit woord. De lezer ziet onder meer de volgende woorden voorbijkomen: diplomademocratie, democratisering van de samenleving, democratisering in tal van sectoren zoals het onderwijs, ondernemingen, woningbouw, ondernemingsraden, universiteiten. En begrippen als partijendemocratie, publieksdemocratie.

Het begrip 'democratie' is een woord

waar je zuinig op moet zijn. Het hoort thuis in een rijtje andere begrippen, zoals algemene verkiezingen, trias politica, parlementair stelsel, ministeriële verantwoordelijkheid, vertegenwoordiging van het algemeen belang, constitutionele monarchie. Het geeft geen pas dit woord te gebruiken buiten deze reeks. Haar betekenis in de zin van 'het volk regeert' kan niet en mag niet worden geïdentificeerd met andere verhoudingen in de samenleving. Het is een en ondeelbaar met de hoekstenen van ons staatkundig systeem. Daarbuiten heeft het geen functie en hoort het ook niet gebruikt te worden. De Rob noemt het bedrijven van politiek vanuit waarden en beginselen als het eerste punt dat het verticale met het horizontale niveau weer moet gaan verbinden. Welnu, het bewaken van de zuiverheid van staatkundige beginselen is een van de waarden die daarvoor in aanmerking komen. Volharden in het gebruik van 'democratie' buiten het staatsrechtelijke conceptuele kader zet processen van 'ochlocratie' in gang. Overigens zal het met deze kritische noot ook duidelijk zijn dat een pleonasme als 'publieksdemocratie' buiten goed staatsrechtelijk besef ligt.

* * *

In het verlengde van die kanttkening ligt mijn kritiek op een van de meest onderschatte oorzaken van de verrotting binnen de verticale kolom: het feit dat slechts ongeveer 2,5 procent van de ruim 12,5 miljoen kiesgerechtigden lid is van een politieke partij. De Raad stelt in dat verband (p. 60): 'Wanneer politieke partijen volharden in hun verticaal georiënteerde optreden, zal hun afbladderingsverminderd voortzetten. Willen partijen hun democratische ambitie waarmaken, dan vraagt dat om een ingrijpende wijziging van hun interne partijstructuur en in hun politieke stijl.' Niet alleen vertelt de Raad niet hoe politieke partijen dat dan moeten doen, maar in wezen

speelt er iets veel ergers. Het zal de meeste kiezers een zorg zijn of politieke partijen overleven of niet. Wat die getallen ons zeggen is het volgende: zo'n 2,5 procent van de Nederlanders bepaalt wie zo'n 80 procent van de belangrijkste functies in het land mogen bezetten. En niet alleen politieke ambten. Die extreem kleine groep bepaalt ook wie een ambtelijke topfunctie krijgt, wie in de wetenschap het ambt van hoogleraar toevalt, enzovoort. Enkele uitzonderingen daargelaten kun je geen topfunctie krijgen als je geen partijkaart hebt. Terwijl de vulgarisering van het woord 'democratie' zich in de richting van de andere zijde van het continuüm – de 'ochlocratie' – beweegt, zorgt dit 'cliëntelisme in eigen kring' voor een beweging in de richting van een 'oligarchie'. Dat is volgens mij een betere verklaring waarom de verticale kolom is losgeraakt van de gehorizontaliseerde samenleving. Een proces van samenballing van macht en invloed van weinigen (oligarchisering) enerzijds, met tegelijkertijd een proces van vulgarisering van democratie anderzijds, kan niet anders dan uitlopen op monopolisering van macht van een kleine kring. Dit werkt corruptie in de hand en maakt kwaliteitsverbetering onmogelijk. Al met al leidt het tot vergroting van de afstand tussen de invloedrijken (verticalen) en de machtelozen (horizontalen). Maar omdat die machtelozen zich in veel netwerken hecht met elkaar verbinden, zijn ze wel degelijk in staat de verticale kolom als irrelevant de rug toe te keren.

Er valt mee te leven dat een rapport niet te lang stilstaat bij allerlei begrippen. De wetenschap staat immers niet voorop. Maar nu de Raad zo nadrukkelijk de horizontale samenleving plaatst tegenover de verticale overheid, luistert het wel heel nauw wie die verticale overheid dan is. Het had wel op de weg van de Raad gelegen om dit begrip in ieder geval scherp te omlijnen. Het is nogal

een verschil of men onder die verticale kolom alleen het vertegenwoordigend systeem moet verstaan, of (ook) de dagelijkse bestuurders, of (ook) de openbare dienst, of (ook) de rechtsprekende macht, en (ook) de politieke partijen, en ook de Hoge Colleges van Staat, of allemaal. Voor wie is de boodschap van de Raad eigenlijk bestemd? Wie moet het zich aantrekken? Wie moet er in beweging komen?

* * *

De Rob zegt in het voorwoord dat zijn advies tot stand is gekomen door intensieve discussies in de Raad. Uiteraard put de Raad ook uit literatuur, maar die zoekt hij in een toch wat enge kring van vooral politicologen. Het gebruik van bronnenmateriaal uit een ruimere omgeving zou niet hebben misstaan. Een bestuurskundige als Klaartje Peters heeft met haar vlijmscherpe analyse van de provinciale bestuurlijke folklore duidelijk gemaakt waarom de gehorizontaliseerde samenleving niets meer met provincies heeft. Een jurist als Twan Tak, die met zijn scherpzinnige analyses van feilen in onze bestuursrechtspraak een andere verklaring aanbiedt waarom het tussen het verticale bestuur en de horizontale samenleving is misgegaan, had ook geciteerd mogen worden. En wat te zeggen van de rapporten van de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en de Nationale Ombudsman die zich vanaf ongeveer 1994 stelselmatig in de meest kritische bewoordingen hebben uitgesproken over de tekortkomingen van de verticale kolom als oorzaak van kortsluitingen met de horizontale samenleving? Waarom niet ingegaan op Hans Goedkoops Pietje Bell-lezing uit 2005, getiteld 'De vernietigingsdrift van de overheid maakt het weefsel van de samenleving kapot'? Er zijn weinig journalisten die zo accuraat oorzaken en effecten van falen van de verticale kolom in kaart hebben gebracht. En zo zijn er veel meer mensen

B
O
E
K
E
N

en instanties die, vanuit andere gezichtspunten, de overigens juiste zorg van de Rob bevestigen.

De Raad wijst een aantal malen op het feit dat verbinding tussen verticaal en horizontaal gevonden kan worden door te putten uit de wijsheid van de samenleving. Alle pleidooien van de Raad ten spijt om ten principale te putten uit de wijsheid die nu eenmaal in overvloed in de samenleving aanwezig is, zij schiet tekort in het uitleggen van de vraag *hoe* je dat dan moet doen.

Er bestaan langzamerhand, vooral op gemeentelijk niveau, talloze nieuwe vormen van samenwerking tussen bestuur en samenleving die verder gaan dan informeren of inspreken. Die liggen echter voornamelijk op operationeel terrein. Bijvoorbeeld: meebeslissen over de aanwending van (wijk)budgetten; kiezen over de invulling van een nog onbebouwd terrein; ideeën aanreiken over het beveiligen van een park of wijk. Dergelijke vormen van burgerparticipatie zijn vaak hartverwarmend, maar het zou verkeerd zijn die als een vorm van interactief beleid op te vatten. Samenwerking tussen verticaal en horizontaal zoals hier wordt beoogd getuigt van een geheel nieuwe strategie. Als dit inzicht bij de Rob aanwezig was geweest, dan had hij dit advies niet geschreven. Hij had zich dan uit de verticale kolom losgemaakt en een proces georganiseerd om de samenleving zelf aan het woord te laten. Dan zou het advies inhoudelijk uit die samenleving zelf zijn voortgekomen, met de Rob als penvoerder. En aldus zou de Rob zelf hebben gedaan wat hij anderen nu voorhoudt.

Externe adviesorganen werken namelijk, net als de verticale kolom, vanuit hun eigen deskundigheid, stellen uitvoerders en burgers niet voorop in hun adviesproces, of betrekken hen er pas in een later stadium bij. Vaak zijn de contouren van het advies dan al geschetst. En als ze er al personen van

buiten bij betrekken is dat aantal altijd zeer beperkt. Het komt niet voor dat ze ten principale en in betekenisvolle mate de inhoud van hun adviezen primair putten uit de wijsheid van de samenleving. Ze werken niet van buiten naar binnen en van onderop, niet vanuit de rijke kennis, ervaring en inzichten die men voor elk overheidsonderwerp in de samenleving kan vinden. Dat is een leemte in het adviesstelsel. Daarom hebben Frank Ankersmit en ik besloten een Burger Advies Raad op te richten. Die gaat gevraagd en ongevraagd adviezen uitbrengen over het achterstallige onderhoud dat aan de basis ligt van de kloof tussen het verticale en het

Goed geleide processen van onderop leiden tot betere oplossingen dan top-down ingezette deskundigheid

horizontale niveau. Daarbij zullen, zoals de Rob zo vurig wenst, het te bestuderen maatschappelijke vraagstuk en de methodologische correctheid van het proces centraal staan. Geen deskundigheid van bovenaf, geen analyse vooraf waar anderen dan op moeten reageren, geen blauwdruk of varianten van een reeds gekozen oplossing, geen controle en beheersing, maar vanaf nul beginnen met uitsluitend een vraagstuk, met het verzoek daarover het licht te laten schijnen, in onzekerheid voorwaarts gaande, in de wetenschap dat een goed geleid proces van onderop altijd de beste oplossingen oplevert.

De Raad komt met veel voorbeelden die kunnen leiden tot verbinding van het verticale en het horizontale niveau. Daarbij wordt vermeld dat men geen voorkeur heeft voor één of meer specifieke maatregelen. De

Raad praat onder meer over de verkiezing van de burgemeester, over zelfbinding van de media conform de code-Tabaksblad, een media-ombudsman, burgerschapsvorming op school, meer ondersteuning van het parlement, burgerfora en andere vormen van burgerparticipatie waarbij onder bepaalde omstandigheden de ultieme besluitvorming bij burgers zou moeten liggen, aanpassing van de Kieswet in de richting van een districtenstelsel, herinrichting van

het Huis van Thorbecke, enzovoort. Ook het loslaten van het (gedetailleerde) regeerakkoord, een idee dat steeds meer veld wint, passeert de revue. Het is grappig dat ik samen met Froukje Idema in 2004 de XPIN Award won voor de beargumenteerde stelling dat het in het belang van de parlementaire democratie zou zijn om het regeerakkoord af te schaffen. We zullen zien of ‘de politiek’ dit na de verkiezingen op 9 juni aandurft.

B

O

E

K

E

N